Qabul qilindi: 22-oktabr 2026-yil • Ma’qullandi: 28-oktabr 2026-yil • Nashr qilindi: 06-noyabr 2026-yil

TAQQOSLASH USULIDAN FOYDALANIB BILIMLARNI TAHLIL QILISH KO‘NIKMASINI SHAKLLANTIRISH MODELI

KENJAYEVA YULDUZ G‘ULOMOVNA
Osiyo Xalqaro Universiteti İqtisodiyot va pedagogika fakulteti 2-kurs magistranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada ta’lim jarayonida taqqoslash usulidan foydalanish orqali o‘quvchilarda bilimlarni tahlil qilish ko‘nikmasini shakllantirishning nazariy-pedagogik asoslari va metodik imkoniyatlari yoritilgan. Shuningdek, taqqoslash usulining o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, mantiqiy mushohada yuritish, tahlil qilish, farqlash, o‘xshashlik va tafovutlarni aniqlash hamda umumlashtirish kompetensiyalarini rivojlantirishdagi ahamiyati ochib berilgan. Maqolada bilimlarni tahlil qilish ko‘nikmasini shakllantirishga yo‘naltirilgan maqsadli, mazmunli, jarayonli va natijaviy komponentlardan iborat pedagogik model taklif etilgan. Mazkur modelni ta’lim amaliyotiga tatbiq etishning metodik shart-sharoitlari, samarali usullari va kutiladigan natijalari ilmiy jihatdan asoslangan.

Kalit so‘zlar: taqqoslash usuli, bilimlarni tahlil qilish, pedagogik model, mustaqil fikrlash, mantiqiy tafakkur, tahliliy ko‘nikma, o‘quv faoliyati, didaktik jarayon, umumlashtirish, tanqidiy fikrlash, ta’lim texnologiyalari.

Аннотация. В данной статье рассматриваются теоретико-педагогические основы и методические возможности формирования у учащихся навыков анализа знаний посредством использования метода сравнения в образовательном процессе. Раскрывается значение метода сравнения в развитии у учащихся компетенций самостоятельного мышления, логического рассуждения, анализа, дифференциации, выявления сходств и различий, а также обобщения. В статье предложена педагогическая модель, состоящая из целевого, содержательного, процессуального и

результативного компонентов и направленная на формирование навыков анализа знаний. Научно обоснованы методические условия, эффективные методы внедрения данной модели в образовательную практику и ожидаемые результаты её применения.

Ключевые слова: метод сравнения, анализ знаний, педагогическая модель, самостоятельное мышление, логическое мышление, аналитические навыки, учебная деятельность, дидактический процесс, обобщение, критическое мышление, образовательные технологии.

Abstract. This article examines the theoretical and pedagogical foundations and methodological potential of developing students’ knowledge analysis skills through the use of the comparison method in the educational process. It highlights the importance of the comparison method in developing students’ competencies in independent thinking, logical reasoning, analysis, differentiation, identifying similarities and differences, and generalization. The article proposes a pedagogical model consisting of target-oriented, content-related, procedural, and outcome-based components, aimed at developing students’ knowledge analysis skills. The methodological conditions, effective techniques for implementing this model in educational practice, and the expected outcomes are scientifically substantiated.

Keywords: comparison method, knowledge analysis, pedagogical model, independent thinking, logical thinking, analytical skills, learning activities, didactic process, generalization, critical thinking, educational technologies.

Bugungi kunda ta’lim tizimida o‘quvchilarga tayyor bilimlarni yetkazish bilan bir qatorda, ularda mustaqil fikrlash, mavjud ma’lumotlarni tahlil qilish, o‘zaro taqqoslash, muammoli vaziyatlarga yechim topish va xulosalar chiqarish ko‘nikmalarini shakllantirish muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Chunki zamonaviy ta’limning asosiy maqsadi faqat bilimlarni o‘zlashtirish emas, balki olingan bilimlardan turli vaziyatlarda samarali foydalana oladigan, mustaqil qaror qabul qiladigan va tanqidiy fikrlaydigan shaxsni tarbiyalashdan iborat. O‘quvchilarda bilimlarni tahlil qilish ko‘nikmasini shakllantirishda taqqoslash usuli alohida didaktik ahamiyat kasb etadi. Mazkur usul orqali

o‘quvchilar o‘rganilayotgan obyekt, hodisa, tushuncha yoki jarayonlarning umumiy va xususiy jihatlarini aniqlaydi, ularning o‘zaro bog‘liqligini anglaydi hamda muayyan ilmiy xulosalarga keladi. Taqqoslash jarayoni o‘quvchidan shunchaki ikki yoki undan ortiq hodisani yonma-yon qo‘yishni emas, balki ularning muhim belgilarini aniqlash, o‘xshashlik va farqlarini asoslash, sabab-oqibat munosabatlarini tushunish hamda olingan ma’lumotlarni umumlashtirishni talab etadi. Shu jihatdan taqqoslash usuli bilimlarni chuqur o‘zlashtirish va tahliliy tafakkurni rivojlantirishning samarali vositasi hisoblanadi.

Taqqoslash bilish jarayonining muhim mantiqiy operatsiyalaridan biri bo‘lib, narsa va hodisalarning o‘xshash hamda farqli tomonlarini aniqlashga xizmat qiladi. Taqqoslash orqali inson atrof-muhitdagi obyektlarning muhim belgilarini ajratadi, ular o‘rtasidagi munosabatlarni anglaydi va bilimlarni tizimlashtiradi. Pedagogik nuqtayi nazardan, taqqoslash usuli o‘quvchilarning bilish faoliyatini faollashtiruvchi, ularni mustaqil izlanishga undovchi va o‘zlashtirilgan bilimlarni ongli ravishda qo‘llashga yo‘naltiruvchi didaktik vositadir.

V.V. Davydovning rivojlantiruvchi ta’limga oid qarashlarida nazariy fikrlashni shakllantirish, o‘quv materialining muhim munosabatlarini aniqlash va umumlashtirish masalalariga alohida e’tibor qaratiladi. [1]Bu yondashuv taqqoslash usulining o‘quvchilarda chuqur tahliliy fikrlashni rivojlantirishdagi imkoniyatlarini asoslashga xizmat qiladi.

Taqqoslash usulidan foydalanish quyidagi pedagogik imkoniyatlarni yuzaga chiqaradi:

- o‘quvchilarning mavjud bilimlarini faollashtiradi;
- yangi bilimlarni avvalgi bilimlar bilan bog‘lash imkonini beradi;
- o‘xshashlik va farqlarni mustaqil aniqlashga o‘rgatadi;
- mantiqiy va tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi;
- bilimlarni tahlil qilish va umumlashtirish ko‘nikmalarini shakllantiradi;
- mustaqil xulosa chiqarish va fikrni dalillar bilan asoslashga yo‘naltiradi.

Benjamin Blum tomonidan ishlab chiqilgan kognitiv ta’lim maqsadlari taksonomiyasida tahlil qilish bilimlarni o‘zlashtirishning yuqori darajadagi aqliy faoliyatlaridan biri sifatida e’tirof etiladi. Tahlil jarayonida o‘quvchi axborotni tarkibiy

qismlarga ajratadi, ular o‘rtasidagi munosabatlarni aniqlaydi va mazmuniy bog‘liqliklarni anglaydi. [2] Taqqoslash usuli esa ushbu faoliyatni amalga oshirish uchun qulay metodik sharoit yaratadi. Bilimlarni tahlil qilish ko‘nikmasi — bu o‘quvchining o‘zlashtirilgan axborot, tushuncha, hodisa va jarayonlarni tarkibiy qismlarga ajratish, ularning muhim belgilarini aniqlash, o‘zaro munosabatlarini taqqoslash, sabab-oqibat bog‘liqliklarini ochib berish hamda asoslangan xulosalar chiqarish qobiliyatidir. Mazkur ko‘nikma bir nechta o‘zaro bog‘liq tarkibiy elementlarni qamrab oladi:

Birinchidan, axborotni idrok etish va ajratish. O‘quvchi o‘rganilayotgan mavzuga oid ma’lumotlarni qabul qiladi, muhim va ikkinchi darajali belgilarni farqlaydi.

Ikkinchidan, taqqoslash. O‘quvchi ikki yoki undan ortiq tushuncha, hodisa va jarayonlarni belgilangan mezonlar asosida solishtiradi.

Uchinchidan, tahlil qilish. O‘quvchi aniqlangan o‘xshashlik va farqlarning mazmunini tushuntiradi, ularning sabablarini izohlaydi.

To‘rtinchidan, umumlashtirish. O‘quvchi olingan natijalar asosida umumiy xususiyatlarni aniqlaydi va muayyan xulosaga keladi.

Beshinchidan, baholash va qo‘llash. O‘quvchi o‘z xulosalarini dalillar bilan asoslaydi hamda o‘zlashtirilgan bilimlarni yangi vaziyatlarda qo‘llaydi.

Ushbu tarkibiy elementlarning izchil rivojlantirilishi o‘quvchilarda bilimlarni yuzaki o‘zlashtirishdan chuqur anglash va mustaqil tahlil qilish darajasiga o‘tish imkonini beradi.

Ta’lim jarayonida bilimlarni tahlil qilish ko‘nikmasini samarali shakllantirish uchun pedagogik jarayonning barcha tarkibiy qismlarini o‘zaro muvofiqlashtirish zarur. Shu nuqtayi nazardan, taqqoslash usuliga asoslangan pedagogik modelni ishlab chiqish muhim metodik ahamiyatga ega. Mazkur model o‘quvchilarning bilimlarni o‘zlashtirish, taqqoslash, tahlil qilish, umumlashtirish va mustaqil xulosa chiqarish faoliyatini bosqichma-bosqich tashkil etishga yo‘naltiriladi.

Taqqoslash usulidan samarali foydalanish uchun o‘qituvchi o‘quvchilarning yosh xususiyatlari, bilim darajasi va o‘quv materialining mazmunini hisobga olishi lozim. Metodik jihatdan quyidagi bosqichlarni amalga oshirish tavsiya etiladi.

Birinchi bosqich – tayyorgarlik bosqichi. O‘qituvchi taqqoslash uchun o‘quv materialini tanlaydi, muammoli vaziyat yaratadi va o‘quvchilarning avvalgi bilimlarini faollashtiradi. Masalan: “Ikki tushunchaning qanday umumiy va farqli jihatlari mavjud?”, “Ularning qaysi xususiyatlari bir-biriga o‘xshaydi?” kabi savollar beriladi.

Ikkinchi bosqich – taqqoslash mezonlarini aniqlash. O‘quvchilar o‘rganilayotgan obyektlarni qaysi belgilar asosida taqqoslash kerakligini aniqlaydilar. Bunda shakl, mazmun, vazifa, xususiyat, sabab, natija va qo‘llanish sohasi kabi mezonlardan foydalanish mumkin.

Uchinchi bosqich – tahlil qilish bosqichi. O‘quvchilar taqqoslanayotgan obyektlarning umumiy va farqli xususiyatlarini aniqlaydilar. Ular o‘z fikrlarini mavjud bilimlar va dalillar asosida izohlaydilar.

To‘rtinchi bosqich – umumlashtirish bosqichi. Aniqlangan natijalar asosida o‘quvchilar umumiy xulosalar chiqaradilar. Bu bosqichda o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi va mantiqiy mushohada yuritishiga alohida e’tibor beriladi.

Beshinchi bosqich – baholash va refleksiya bosqichi. O‘quvchilarning bajarilgan topshiriqlar bo‘yicha natijalari baholanadi. Ular o‘z faoliyatini tahlil qiladi, yo‘l qo‘yilgan xatolarni aniqlaydi va o‘z xulosalarini qayta ko‘rib chiqadi.

Mazkur bosqichlarning izchil amalga oshirilishi taqqoslash faoliyatini oddiy solishtirishdan mazmunli tahliliy faoliyat darajasiga olib chiqadi. Xulosa qilib aytganda, ta’lim jarayonida taqqoslash usulidan samarali foydalanish o‘quvchilarda bilimlarni tahlil qilish, o‘zaro taqqoslash, muhim va ikkinchi darajali belgilarni farqlash hamda mustaqil xulosa chiqarish ko‘nikmalarini shakllantirishning muhim pedagogik omillaridan biri hisoblanadi. Mazkur usul o‘quvchilarning nafaqat nazariy bilimlarni chuqur va ongli o‘zlashtirishiga, balki ularni amaliy vaziyatlarda qo‘llay olishiga ham imkon yaratadi. Taqqoslash asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni o‘quvchilarning mantiqiy, tanqidiy va tahliliy tafakkurini rivojlantirish, bilish faolligini oshirish hamda mustaqil fikrlash qobiliyatini takomillashtirishga xizmat qiladi. Bunda taqqoslash jadvallari, Venn diagrammalari, muammoli topshiriqlar va konseptual xaritalardan maqsadli foydalanish

ta’lim samaradorligini oshirishga yordam beradi.

Demak, taqqoslash usuli asosida bilimlarni tahlil qilish ko‘nikmasini shakllantirishga yo‘naltirilgan pedagogik yondashuv o‘quvchilarning intellektual salohiyatini ro‘yobga chiqarish, ta’lim sifatini oshirish va mustaqil fikrlaydigan, tahliliy yondashuvga ega shaxsni tarbiyalashning samarali metodik asoslaridan biri sifatida e’tirof etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Давыдов В.В. Виды обобщения в обучении: Логико-психологические проблемы построения учебных предметов. – Москва: Педагогика, 1972.

2. Bloom B.S. (Ed.). Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals. Handbook I: Cognitive Domain. – New York: David McKay Company, 1956.

3. Выготский Л.С. Мышление и речь. – Москва: Лабиринт, 1999.

4. Anderson L.W., Krathwohl D.R. (Eds.). A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing: A Revision of Bloom’s Taxonomy of Educational Objectives. – New York: Longman, 2001.

5. Бабанский Ю.К. Педагогика. – Москва: Просвещение, 1988.

6. Скаткин М.Н. Проблемы современной дидактики. – Москва: Педагогика, 1984.

7. Bruner J.S. The Process of Education. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1960.

8. Hattie J. Visible Learning: A Synthesis of Over 800 Meta-Analyses Relating to Achievement. – London: Routledge, 2009.